

**ԼՍՈՂՈՒԹՅԱՆ ԽԱՆԳԱՐՈՒՄ ՈՒՆԵՑՈՂ
ՆԱԽԱԴԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՏԱՐԻՔԻ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ԳՐԱՎՈՐ
ԽՈՍՔԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՐՆԹԱՑՈՒՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ
ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԵՎ ՇՎԵՅՑԱՐԱԿԱՆ
ՄԵԹՈՂԻԿԱՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Մանուկյան Ա. Վ.

Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պեդագոգական մանկավարժական համալսարանի հարուկ մանկավարժության և հոգեբանության ամբիոնի դոցենտ, մանկավարժական գիտությունների թեկնածու

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաներ, բանավոր խոսքի զարգացում, գրավոր խոսքի ուսուցում, ռուսական մեթոդիկա, շվեյցարական մեթոդիկա:

Հայտնի է, որ լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաների ուսուցման գործընթացում կարևոր դեր է հատկացվում գրավոր խոսքի զարգացմանը:

Հատուկ մանկավարժությունը նախատեսում է լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաների գրավոր խոսքի զարգացման համար նպատակաուղղված և հետևողական աշխատանքների անցկացում: Բանավոր խոսքը, որն արտասանվում է խոսողի կողմից նորմալ տեմպով, խոսակիցների տեսադաշտից միանգամից անհետանում է: Լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաների ուսուցման գործընթացի սկզբում, երբ որ բառերը նոր են ներմուծվել նրանց խոսքային գործունեության մեջ, դրանց ընկալելը, ճանաչելը և միմյանցից

տարբերակելը չափազանց դժվար է: Բանավոր խոսքի ընկալումը չլսող երեխաների համար հեշտացնելու նպատակով ամեն անգամ խոսքային գործունեությունը կանգնեցնելն անհնարին է, իսկ բառերի արտաբերումը ցանկալի չէ դանդաղեցնել, քանի որ այն կհանգեցնի խոսքի տեմպի խանգարմանը: Որպեսզի չլսող երեխան հասցնի ըմբռնել հնչող խոսքը և այն համադրի առարկայական գործունեության հետ, նրան անհրաժեշտ է բանավոր խոսքի տիրապետման բավականին փորձ, ուշադրության և կամաձին հիշողության զարգացման որոշակի մակարդակ:

Անցյալի սուրդոմանկավարժների փորձը բացահայտել է, որ միայն բանավոր արտասանության հիման վրա արտաբերվող խոսքի ընթրնման կարողության ձևավորումը չափազանց դժվար և երկարատև գործընթաց է:

Չլսող փոքրիկների՝ բանավոր խոսքին տիրապետելու տեմպերի արագացմանը միտված սուրդոմանկավարժների որոնումները, բազմիցս կանգ են առել խոսքային միավորների գրաֆիկական պատկերների վրա: Նրանք իրենց աշխատանքներում կարևորում են գրավոր

խոսքի վաղ ուսուցումը և ապացուցում դրա անհրաժեշտությունը [2, 5, 6 և այլոք]:

Խոսողի դեմքից՝ շուրթերի շարժումներից խոսքի ամբողջական ընկալումը, որն ամրապնդված է մասնակի լսողությամբ, բանավոր խոսքին չտիրապետող երեխայի մեջ ձևավորում է բառի մոտավոր պատկերը: Որպեսզի այդ պատկերը մի ակնթարթում ջնջված չլինի, այն պետք է ամրապնդել գրավոր խոսքով:

Բնական է, որ լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխան ուսուցման սկզբնական փուլում ի վիճակի չէ բառի կազմում եղած յուրաքանչյուր տառը մասնատել դրա ամբողջական գրաֆիկական պատկերից: Բայց բառի ամբողջական պատկերը, որն ուղեկցվում է արտասանությամբ՝ բազմաթիվ անգամ ներկայացնելով երեխային, նրա կողմից աստիճանաբար մտապահվում է և համադրվում արտասանվող բառի հետ:

Մասնագիտական գրականության մեջ ներկայացված են մի խումբ սուրդոմանկավարժների մշակած մեթոդիկաներ, որոնք միտված են վաղ նախադպրոցական տարիքի չլսող երեխաների գրավոր խոսքի զարգացմանը [6, 7, 8, 9, 3, 10, 2, 5, 4, 1 և այլոք]:

Դեռևս 20-րդ դարի սկզբում ձևավորվել էր լսողության խանգարում ունեցող երեխաների կրթության կազմակերպման մի ուղղություն, որոնց ներկայացուցիչները նշում էին, որ սկզբնական փուլում գրավոր խոսքը ուսուցման հիմնական միջոց է, որի հիման վրա ձևավորվում է բա-

նավոր խոսքը [9 և այլոք]: Այդ ուղղության ներկայացուցիչները նման մոտեցումը հիմնավորում էին նրանով, որ «<խոսքի գրավոր ձևը խուլների կողմից ավելի հեշտ է ընկալվում, քան շուրթերից կարդալը>>: Այսինքն, գրավոր խոսքի հիման վրա կառուցվում էր շուրթերից կարդալու կարողության գործընթացը: Նրանց կարծիքով, գրավոր խոսքի տիրապետումը նպաստում է խոսքի ընդհանուր զարգացման գործընթացի արագացմանը:

20-րդ դարի կեսերին A.Ewing (1964) առաջարկում է գրավոր խոսքի զարգացումն իրականացնել «<Listening-Reading-Speaking>> («<Լսել-Կարդալ-Խոսել>>») մեթոդի հիման վրա: Մի շարք մասնագետների կողմից մշակվեցին վաղ բառային խոսքի զարգացման վերաբերյալ մեթոդական ուղեցույցներ [8, 3, 5, 4, 1]: Դրանց համաձայն լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաների բանավոր և գրավոր խոսքային կարողությունների զարգացումն արդյունավետ է իրականացնել միաժամանակ:

Լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաների գրավոր խոսքի ձևավորումն ու զարգացումն իրականացվում է 2 փուլով.

1-ն փուլ՝ բառերի ամբողջական ընկալում,

2-րդ փուլ՝ վերլուծահամադրական ընկալում:

Սուրդոմանկավարժների պրակտիկայում բացահայտվեց, որ մեր երկրում լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաների գրավոր խոսքի զար-

գացմանն ուղղված ռուսական մեթոդիկական լայն կիրառում ունի: Այսօր տարածում է ստացել նաև շվեյցարական մեթոդիկական:

Ռուսական մեթոդիկայի համաձայն, խոսքի ամբողջական ընկալման կարողության ձևավորման փուլում շահեկան է պատրաստի բառաքարտերի լայն կիրառումը: Այս գործընթացում չլսող երեխային առաջարկվում են բառաքարտեր՝ զուգընթաց արտասանելով համապատասխան խոսքային նյութը: Երեխաները սովորում են դրանք զուգորդել առարկաների, նկարների հետ, անվանել և փորձել դրանք հիշել ամբողջական տառապատկերով:

Այս եղանակով աստիճանաբար զարգանում է երեխաների տեսողական հիշողությունը, և նրանք սկսում են մտապահել ու տարբերակել բառաքարտերի վրա գրված բառերը: Ուսուցման ընթացքում երեխաները սովորում են տառերով բառեր կազմել, ինչպես նաև արտանկարել բառաքարտերի բառերը և համադրել դրանք նկարներին, առարկաներին:

Ուսուցման 1,5 տարվա գլոբալ մեթոդով իրականացվող ընթերցանությունից երեխաներն աստիճանաբար անցնում են վերլուծահամադրական ընթերցանության: Բազմակի ընթերցելով բառեր, նախադասություններ, փոքրիկ տեքստեր՝ լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաներն ուսուցման վերջում աստիճանաբար տիրապետում են ինքնուրույն գրավոր խոսքին:

Սեմինարների միջոցով շվեյցարական մեթոդիկական մեզ ներկայաց-

վեց Հայդի Հելշտաբի կողմից, որը մեր երկիրն այցելում էր 1997-2012 թվականներին: Տարվա մեջ երկու անգամ կազմակերպված սեմինարների միջոցով նա հատուկ մանկավարժներին ուսուցանեց լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաների բառային խոսքի զարգացման ուղղությունները, մեթոդները և միջոցները:

Հայդի Հելշտաբի մեթոդիկական մեզ առաջարկեց լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաների գրավոր խոսքի զարգացման այլ ճանապարհ: Քանի որ լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաների բանավոր խոսքը զարգանում է գրավոր խոսքի հետ զուգընթաց, շվեյցարացի մասնագետն առաջարկվեց առօրյա իրավիճակների, տպավորությունների և ապրումների օրագրի վարում:

Կյանքի առօրյա տպավորությունների օրագրում, որը վարում է երեխան՝ ծնողի և մանկավարժի ուղղորդմամբ, պատկերվում են երեխայի հետ կապված տարբեր իրավիճակներ, տպավորություններ, որոնց շուրջը կատարվում են համապատասխան գրառումներ:

Շվեյցարացի մասնագետները [8, 10], գրավոր խոսքի զարգացումը նորմալ լսող երեխայի բանավոր խոսքի զարգացման փուլերի հետ համեմատելով, նշում են, որ նորածնային և մանկիկային շրջանում երեխան դեռևս չի հասկանում իրեն ուղղված խոսքը, սակայն միևնույն է՝ մայրը միշտ խոսում է նրա հետ, անկախ նրանից՝ փոքրիկն ընկալում է այդ խոսքը, թե ոչ: Աստիճանաբար,

երեխան ժամանակի ընթացքում, այդ խոսքային <<հոսքից>> սկսում է հասկանալ առանձին բառեր, արտահայտություններ, ընթանել ասվածի իմաստը: Նույն սկզբունքով էլ նրանք առաջարկում են ձևավորել լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաների գրավոր խոսքը:

Գրավոր խոսքի ձևավորման ընթացքում երեխային ուղղորդում է մանկավարժը և ծնողը: Նրանք նկարչության ժամանակ պատկերում են տարբեր իրավիճակներ, և համատեղ ղեկավարելով երեխայի ձեռքը՝ գրում են համապատասխան արտահայտություններ և մտքեր: Ուսուցման սկզբնական փուլում, երբ դեռևս զարգացած չէ երեխայի բանավոր և գրավոր խոսքը, մանկավարժը և ծնողը պետք է խոսեն և գրեն երեխայի փոխարեն՝ նրան տալով պատրաստի խոսքային նմուշներ: Խոսքային նմուշների կուտակման ընթացքում ձևավորվում և զարգանում է չլսող երեխայի բառային խոսքը:

Ուսուցման սկզբնական շրջանում չլսող փոքրիկը սկսում է լավ հիշել այն բառերի գրաֆիկական պատկերները, որոնք ավելի հաճախակի են հանդիպում գրավոր խոսքում: Օրինակ, նրանք լավ են մտապահում իրենց սեփական, մերձավորների և ընկերների անունները: Աստիճանաբար նրանք սկսում են համադրել հնչյունները տառերի հետ և հաճախակի հանդիպող տառերը մասնատում բառերից և մտապահում դրանք:

Գրավոր խոսքի ձևավորման և զարգացման ընթացքում մանկավարժի և ծնողի օգնությունն աստիճանաբար նվազում է: Երեխան հի-

շում է ավելի՛ ու ավելի՛ շատ տառեր, որը նրան հնարավորություն է տալիս այդ ծանոթ տառերը պարունակող բառերն ինքնուրույն ընթերցել:

Վերլուծահամադրական մեթոդով կազմակերպված ընթերցանության ժամանակ անհրաժեշտ է հետևել որոշ պահանջներին: Օրինակ, գրելու և կարդալու ընթացքում ծանոթ բառերը և տառերը երեխան պիտի կարդա և գրի ինքնուրույն, իսկ մնացած խոսքային տարրերը՝ մեծահասակի օգնությամբ: Ուսուցման ընթացքում տիրապետելով այբուբենի ողջ տառերին՝ նա սկսում է աստիճանաբար ինքնուրույն կարդալ նաև անծանոթ բառեր, նախադասություններ, տեքստեր:

Դիտարկելով և ուսումնասիրելով մանկավարժների և ծնողների կատարած աշխատանքը՝ կարևորում ենք նշել ռուսական և շվեյցարական մեթոդիկաների դրական կողմերը և ընդգծել այն դժվարությունները, որոնք առաջանում են այդ մեթոդներով աշխատելու ընթացքում:

Ռուսական մեթոդիկան առաջարկում է բազմաթիվ խաղային վարժություններ և առաջադրանքներ, որոնք նպաստում են լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաների գրավոր խոսքի ձևավորմանը և զարգացմանը: Սակայն, <<Արաբկիր>> բժշկական համալիրին կից վերականգնողական կենտրոնի մասնագետները (թվով 5) և ծնողները (40 հոգի) նշում են, որ առարկաների և նկարների հետ բառաքարտերի համադրումը երեխաներն այդքան էլ հաճույքով չեն կատարում: Ծնողների մեծամասնությունը (82,5%) նաև հրաժարվում

է բառաքարտերը տեղադրել տան առարկաների վրա՝ հիմնավորելով, որ տնային պայմաններում դա այդքան էլ հարմար չէ:

Միաժամանակ բոլոր մասնագետները (100%) նշում են ռուսական մեթոդիկայի արդյունավետության մասին: Ըստ նրանց՝

- զարգանում է չլսող փոքրիկների տեսողական և բառային հիշողությունը,
- բառաքարտերի հետ աշխատանքը նպաստում է բառերի հստակ արտաբերմանը,
- առանձին տառերով բառերի և բառերով նախադասությունների կազմումը նպաստում է նրանց կողմից բառի հնչյունատառային կազմի լսողատեսողական ընկալման կարողության զարգացմանը,
- ինքնաշեն գրքերի գործածումը նպաստում է բանավոր և գրավոր խոսքի զարգացմանը,
- նպատակաուղղված և համակարգված աշխատանքի դեպքում չլսող երեխաները նախադարձական ուսուցման վերջում տիրապետում են գրավոր խոսքին:

Նշված կենտրոնի մասնագետները (100%) նաև նշում են, որ շվեյցարական մասնագետների կողմից առաջարկված օրագրերով աշխատանքը նույնպես բավականի արդյունավետ է: Չլսող երեխաները հաճույքով մեծ հետաքրքրությամբ և պարբերաբար վերանայում են իրենց օրագրերը, դիտում նկարները, կարդում կատարած գրառումները: Սա խոսքային նյութի կրկնության և ամրապնդման ինքնատիպ փորձի կուտակում է: Օրագրի էջերը զրուցելու թեմաներ են դառնում: Այս մո-

տեցումը համարվում է լսողության խանգարում ունեցող երեխաների կապակցված խոսքի զարգացման հզոր միջոց: Սակայն մասնագետների հետ մեր կազմակերպած զրույցների և դիտարկումների ժամանակ բացահայտեցինք, որ նրանք (100%) չեն աշխատում միայն շվեյցարական մեթոդիկայով: Նման մոտեցումը բացատրվում է այն հանգամանքով, որ նրանք չեն կարողանում կամ դժվարանում են նկարել ստեղծված իրավիճակները և առաջացած տպավորությունները: Դրա հետ մեկտեղ՝ մասնագետները (100%) նշում են այդ մեթոդիկայի դրական կողմերը.

- չլսող երեխաների առօրյա կյանքից վերցրած իրավիճակները և տպավորությունները հետաքրքիր են դարձնում ուսուցման գործընթացը,
- երեխային սովորեցնում է իրավիճակները պատկերել թղթի վրա և վերարտադրել տեղի ունեցած իրադարձությունները,
- ծնողին սովորեցնում է անուշադրության չմատնել երեխային հետաքրքրող առօրյա իրավիճակները և ձևավորում է թղթի վրա դրանք պատկերելու սովորություն՝ միաժամանակ բանավոր և գրավոր խոսքի զարգացման ուղղությամբ կատարելով համապատասխան աշխատանքներ,
- Հայաստանում չկան լսողության խանգարում ունեցող նախադարձական տարիքի երեխաների գրավոր խոսքի զարգացմանը նպաստող համապատասխան պատկերազարդ գրքեր, և այս պայմաններում առօրյա տպավորությունների օրագրերը դառնում

են չլսող նախադպրոցական տարիքի երեխաների առաջին գրքերը,

- նախադպրոցական կրթության մեթոդապես ճիշտ կազմակերպված աշխատանքի արդյունքում երեխաները ձեռք են բերում ինքնուրույն գրավոր խոսք կառուցելու կարողություն:

Այսպիսով, Հայաստանում տարածում ստացած լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաների գրավոր խոսքի զարգացմանն ուղղված երկու մեթոդիկաներն էլ ունեն դրական կողմեր, և ճիշտ կազմակերպված աշխատանքի դեպքում կարող են արդյունավետ լինել: Սակայն մեր կողմից իրականացված հետազոտական

աշխատանքները բացահայտեցին, որ մասնագետները (100%) լիովին չեն հիմնվում մեկ մեթոդիկայի վրա, այլ աշխատանքն իրականացնելիս օգտվում են ն ռուսական, ն շվեյցարական մեթոդիկաներից: Հետևաբար, կարող ենք հավաստիացնել, որ մասնագետների միջև չկա աշխատանքային համագործակցություն: Յուրաքանչյուրը հիմնվում է իր աշխատանքային փորձի և նպատակահարմարության վրա: Լսողության խանգարում ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաների կրթության հատուկ ծրագրի բացակայությունը նրանց հետ իրականացվող աշխատանքը դարձնում է ոչ համակարգված և ոչ լիարժեք:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Корсунская Б.Д. Чтение как цель и средство в системе дошкольного обучения глухих //Дефектология. 2007 – N1, С.39–47

2. Леве А. Развитие слуха у неслышащих детей: История. Методы. Возможности /Пер. с нем. –М., 2003, с.130 –133

3. Леонгард Э.И., Самсонова Е.Г. Развитие речи детей с нарушенным слухом в семье. – М., 1991 – 319 с.

4. Манукян А.В. Влияние рекомендованной системы игр на развитие письменной речи у дошкольников с нарушением слуха /Специальная педагогика и психология. Сборник научно-методических статей/ – Ер., Зангак-97, 2005, С.149–153

5. Носкова Л.П., Головчиц Л.А. Методика развития речи дошкольников с нарушением слуха. – М., 2004. – С.33–53, 317–341

6. Рай Н.А. Дошкольное воспитание глухонемых. – М., 1947 – С.47–57 Ewing A., Ewing E. Teaching deaf children to talk. – Manchester, 1964.

7. Schmid-Giovannini S.: Heft 3. 2–4 Jahre. – Zollikon, 1987, 82 p.

8. Ling D. Foundations of spoken language for hearing impaired children. – Washington, 1989.

9. Heldstab H. Kinder, die nicht sprechen. – Universitäts – Kinderklinik Zürich, 1995, 69 p., p.1–17

РЕЗЮМЕ

**АНАЛИЗ ИСПОЛЬЗУЕМОЙ В АРМЕНИИ РОССИЙСКОЙ И ШВЕЙЦАРСКОЙ
МЕТОДИКИ ПО РАЗВИТИЮ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО
ВОЗРАСТА С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА**

Манукян А.В.

*доцент кафедры специальной педагогики и психологии Армянского
государственного педагогического института имени Хачатура Абовяна,
кандидат педагогических наук*

Дан анализ двух используемых методик в Армении по развитию письменной речи у дошкольников с нарушениями слуха – российской и швейцарской. Показаны положительные стороны данных методик, на практике

а также выявленные недостатки. Подчеркивается необходимость создания специальной программы для обучения дошкольников с нарушениями слуха.

SUMMARY

THE ANALYSIS USED IN ARMENIA THE RUSSIAN AND SWISS TECHNIQUE ON DEVELOPMENT OF WRITTEN LANGUAGE OF PRESCHOOL AGE CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS

Manukyan A.V.

Associate professor in Chair of Special Pedagogy and Psychology, Khachatur Abovyan Armenian State Pedagogical University, Candidate of Pedagogical Sciences

The analysis of two almost used techniques in Armenia for development of written language for preschool children with a hearing disorder – Russian and Swiss is given in the article . Positive sides of these techniques are shown,

the having shortcomings are revealed in practice. Need of creation of the special program for training of preschool children with a hearing disorder is emphasized.